

KDO JE CHUDÝ A KDO JE BOHATÝ? CO VYPLÝVÁ Z DAT STATISTIKY RODINNÝCH ÚČTŮ

WHO ARE THE POOR AND WHO ARE THE RICH? WHAT CAN WE DERIVE FROM THE HOUSEHOLD BUDGET SURVEY

Robert Jahoda

Anotace

Příspěvek se snaží na datovém souboru statistiky rodinných účtů ukázat různé přístupy k vymezení chudoby v ČR. Použití různých ukazatelů třídění pro zařazení domácnosti do decilové skupiny dává odlišné výsledky v odpovědi na otázku, kdo je chudý a kdo ne.

Klíčová slova

Chudoba, statistika rodinných účtů, pseudo Lorenzovy křivky, vládní selhání

Annotation

The article shows different attitudes toward poverty definition with the help of Household Budget Survey's datasets. Using different indicators for classifying households into deciles groups gives variant answers to the question: "Who are the poor in the CR".

Key words

Poverty, household budget survey, pseudo Lorenz curves, governmental failure

*Je to pravda odvěká, šaty dělaj člověka,
kdo je nemá, ať od lidí pranic nečeká.
Dokavad jsme nahatý, od hlavy až do paty,
nikdo neví, kdo je chudý a kdo je bohatý.
Podle kabátu se svět měří,
lháři ve fraku, každý věří,*

ÚVOD

Ve většině vyspělých světových ekonomikách hraje veřejné sektor významnou roli. Velkou měrou se na tom podílí redistribuční programy, které mají mírnit příjmové a majetkové nerovnosti. Redistribuce je zaměřena směrem od příjmově nebo majetkově zajištěných jedinců směrem k jedincům „potřebným“. Rozhodnout o tom, který jedinec je potřebný, náleží politikovi, přičemž ten může využít podkladů od odborné veřejnosti. Odborníci by zároveň měli vykonávat kontrolu, jestli redistribuční programy naplňují cíle, se kterými byly vytvořeny. V ideálním světě má vláda v reálném čase úplné informace o tom, kdo je ve společnosti „potřebný“ a jakými nástroji provést redistribuční politiku. Jak ovšem uvádí většina učebnic ekonomie, vláda nezřídka ve svém úsilí selhává. Jednou z příčin může být právě to, že nevíme, „kdo je chudý a kdo je bohatý“. **Cílem příspěvku je proto zjistit, jestli i v případě ČR může být problém se nalezením správné informace o tom, kdo je chudý a kdo ne.**

Od dob Voskovce a Wericha již uplynulo pár let, přesto stále platí, že „šaty dělaj člověka“. Pro realizaci sociální politiky je to ovšem nepřesný ukazatel, proto současná ekonomie používá přesnější a sofistikovanější nástroje. Nejčastěji používanými koncepty měření

chudoby je absolutní a relativní pohled (srovnej např. Večerník, 2001). Zatímco pro absolutní pojetí chudoby je charakteristické porovnání příjmů jedince s předem definovanou minimální úrovní výdajů, relativní koncept chudoby chápe poměruje příjem jedince s předem stanoveným % příjmů průměrného nebo mediánového jedince. Například Eurostatem je hranice chudoby stanovena na 60 % mediánu ekvivalentního příjmu.

Já budu ve svém příspěvku vycházet z konceptu relativní chudoby. Chudobu budu posuzovat s pomocí pseudo Lorenzových křivek, za jedince ohrožené chudobou budu považovat ty, kteří se nacházejí v prvních 2 decilových skupinách příjmového rozložení.

DATA POUŽITÁ V ANALÝZE

Pro další analýzu jsou použita data statistiky rodinných účtů (dále jen „SRÚ“) za roky 2000 a 2005, na který je ukázán jak postavení jednotlivých typů domácností, tak jejich vývoj mezi uvedenými roky. Příjmy domácností jsou uvedeny jako průměry na osobu a rok, přičemž ČSÚ primárně řadí domácnosti do decilových skupin podle ukazatele čisté peněžní příjmy na osobu.

Mezi časté argumenty proti užití SRÚ pro analýzu sociální situace domácností v ČR patří, že tato statistika je primárně určena ke sledování výdajů domácností (nikoliv příjmů) a že složení domácností ve SRÚ zcela neodpovídá skutečnému složení domácností v ČR.

SRÚ je v roce 2005 založena na sledování 1 750 domácností zaměstnanců, 300 domácností zemědělců, 450 domácností samostatně činných osob a 500 domácností důchodců. Údaje za tyto domácnosti ČSÚ zahrnuje do zpracování poměrnou částí, která odpovídá počtu měsíců jejich zpravodajské činnosti v daném roce. Aby se odstranila disproporce v zastoupení jednotlivých sociálních skupin v základním zpravodajském souboru, jsou údaje za příslušné soubory převáženy podle sociální struktury domácností zjištěné při Mikrocensu 2002. Záměrný **kvótní výběr** a následné převážení proto do jisté míry ovlivňuje interpretovatelnost následných analýz. Nespornou výhodou SRÚ je ovšem periodicita zjišťování údajů (čtvrtletně). Použití jiných datových zdrojů, které by vycházely z náhodného výběru domácností, není dosud možné. Např. Mikrocensus v ČR probíhá s takovou periodou, že pro srovnání vývoje v minulých letech je možné využít pouze data z Mikrocensů z roku 2002 a 1996 (dále jen „MC (2002)“ nebo „MC (1996)“). Nově začal ČSÚ provádět každoroční **výběrové šetření** o příjmech a životních podmínkách domácností. První takové šetření se uskutečnilo v roce 2005. V lednu 2007 pak ČSÚ (viz ČSÚ, 2007) vydal výsledky šetření pod názvem „Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005“ (dále jen „SILC (2005)“). Celkem bylo pro šetření vybráno 7000 bytů, celkem bylo vyšetřeno 4351 hospodařících domácností.

Následující tabulka 1 ukazuje základní ukazatele složení domácností podle SRÚ (2005) a podle SILC (2005). Z tabulky vyplývá, že průměrný počet členů průměrné domácnosti je přibližně stejný. ČSÚ (2006) k tomu říká: „V roce 2005 měla takto vypočtená průměrná zpravodajská domácnost 2,34 členů, byla tedy menší než průměrná hospodařící domácnost v ČR podle mikrocensu 2002 (2,50 členů). Rozdíl je způsoben tím, že z důvodů náročnosti vedení zápisů jsou ve zpravodajském souboru méně zastoupeny vícečlenné, resp. vícegenerační domácnosti. Stanovené kvóty pro výběr zabezpečují reprezentativní složení souborů za sociální skupiny z hlediska počtu nezaopatřených dětí a výše čistého peněžního příjmu na osobu a tím nepřímo i z hlediska počtu ekonomicky aktivních členů. Podíl uvedených kategorií osob na celkovém počtu členů v průměrné zpravodajské domácnosti se proto blíží výsledkům mikrocensu.“

Ve SRÚ jsou obecně mnohem více zastoupeny domácnosti s nezaopatřenými dětmi. Nejvíce je tento rozdíl pozorovatelný u domácností nacházejících se v první decilové skupině a též pak u domácností v nejvyšších decilových skupinách, ve kterých jsou tyto domácnosti podle SRÚ naopak zastoupeny méně. Obdobně lze rozdíl pozorovat u domácností nepracujících

důchodců, které jsou naopak ve SRÚ zastoupeny méně. Nejvíce jsou pak domácnosti podhodnoceny u středních a vyšších příjmových skupin.

Tab. 1 Decilové rozdělení domácností podle výše čistého peněžního příjmu na osobu v roce 2005 v ČR – počty osob

Decil	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	průměr
SILC 2005											
Členů	3,37	3,34	2,71	2,34	2,25	2,22	2,31	2,43	2,27	2,00	2,52
ekonomicky aktivních	0,66	1,23	1,06	0,74	0,71	0,90	1,21	1,57	1,71	1,62	1,14
nezaopatřených dětí	1,49	1,28	0,75	0,41	0,36	0,35	0,39	0,34	0,24	0,23	0,57
nepracujících důchodců	0,15	0,31	0,67	1,02	1,08	0,90	0,66	0,42	0,26	0,10	0,56
SRÚ 2005											
Členů	3,63	2,88	2,40	2,22	2,18	2,08	2,22	2,12	1,92	1,73	2,34
ekonomicky aktivních	1,25	1,04	0,79	0,63	0,75	0,86	1,26	1,47	1,59	1,52	1,12
nezaopatřených dětí	1,79	1,15	0,77	0,51	0,45	0,42	0,44	0,31	0,16	0,11	0,61
nepracujících důchodců	0,09	0,44	0,70	1,00	0,92	0,70	0,44	0,27	0,13	0,08	0,48
Rozdíl (SILC minus SRÚ)											
Členů	-0,26	0,46	0,31	0,12	0,07	0,14	0,09	0,31	0,35	0,27	0,18
ekonomicky aktivních	-0,59	0,19	0,27	0,11	-0,04	0,04	-0,05	0,10	0,12	0,10	0,02
nezaopatřených dětí	-0,30	0,13	-0,02	-0,10	-0,09	-0,07	-0,05	0,03	0,08	0,12	-0,04
nepracujících důchodců	0,06	-0,13	-0,03	0,02	0,16	0,20	0,22	0,15	0,13	0,02	0,08

Zdroj: ČSÚ (2006), ČSÚ (2007)

Jahoda, Kofroň (2007) upozorňují na následující:

1. Existují dílčí rozdíly ve složení domácností u SILCu (2005) a SRÚ (2005). Zatímco v SILC (2005) jsou více zastoupeny domácnosti důchodců, SRÚ (2005) více akcentuje rodinné domácnosti s nezaopatřenými dětmi.
2. Statistika SILC (2005) pravděpodobně lépe pokrývá oba dva příjmové kraje společnosti. Výše ČPP na osobu se v datech SILC a SRÚ u průměrné domácnosti téměř neliší, rozdíl v prvních a posledních decilových skupinách je ovšem značný.
3. Vlivem rozdílů ve složení domácností (dětí a důchodci) je i odlišná výše jednotlivých sociálních příjmů ve statistice SILC a SRÚ. Pokud ale např. vyšší důchodu u průměrné domácnosti přepočítáme na jednoho důchodce, rozdíl ve statistikách se výrazně sníží. Toto opět neplatí u prvních a posledních decilových skupin.
4. Růst ČPP u průměrné domácnosti mezi lety 2001 a 2004 byl ve statistice SILC stejný, jako ve SRÚ. K jistým rozdílům v růstu došlo pouze u sociálních příjmů, hlavně pak důchodových dávek a dávek SSP.

SRÚ nepokrývá složení české populace tak kvalitně, jako jiné – na náhodném výběru domácností pracující – statistiky. **Analýza sociální situace domácností pomocí Statistiky rodinných účtů tak nutně povede k určitému zkreslení obrazu skutečné situace ve společnosti.** Nelze též zapomínat na fakt, že hlavním účelem SRÚ je sledování struktury vydání domácností. Přesto se domnívám, že má smysl tuto statistiku k analýze použít. K tomuto názoru mne vedou následující skutečnosti:

1. Domácnosti jsou do SRÚ vybírány záměrným kvótním výběrem. Aby se odstranila disproporce v zastoupení jednotlivých sociálních skupin, jsou údaje převáženy podle sociální struktury domácností zjištěné při Mikrocensu 2002. Vzhledem k jednotné metodice výběru a převažování v čase, je chyba v SRÚ v jednotlivých letech obdobná.
2. Kvótní výběr má výhodu, že „stabilizuje“ vzorek, což umožňuje lépe sledovat trend. Oproti tomu analýza trendu na základě dat z náhodných výběrů může být více zatížena chybou, která vyplývá ze skutečnosti, že v některých letech nebude splněna podmínka reprezentativnosti výběrového vzorku domácností.

3. **Smyslem analýzy vycházející z dat SRÚ není zachytit přesný odraz stavu společnosti** (např. výši dávek v jednotlivých typech domácností), **cílem je analyzovat trendy**, ke kterým dochází v analyzovaných letech. V případě dodržení jednotné metodiky zjišťování SRÚ pak nehrají rozdíly v zastoupení domácností u SRÚ oproti MC nebo SILC podstatnou roli.
4. V ČR dosud chybí jiné reprezentativní zdroje dat, na základě kterých by šlo analyzovat vývoj v dlouhodobé časové perspektivě. V příštích letech bude možno postupně přejít na analýzy vycházející z šetření SILC. Pro analýzu z let 1996 až 2004 tady ovšem datové soubory založené na větším počtu respondentů chybějí. Při analýze vycházející z dat SRÚ je ovšem třeba mít na paměti omezení, která z ní vyplývají.

METODIKA VÝPOČTŮ

Pro rozložení domácností do decilových skupin používá ČSÚ **ukazatele čisté peněžní příjmy na osobu**. Každá domácnost má navíc přidělenou svou váhu, která odpovídá jejímu kvótnímu zastoupení v základním souboru a délce pozorování.

Alternativním ukazatelem pro zařazení domácnosti do jedné z deseti decilových skupin je hodnota **čisté peněžní příjmy na spotřební jednotku OECD**. Pro výpočet spotřební jednotky je použita stupnice definovaná OECD, kde první dospělý v domácnosti má hodnotu 1, každý další dospělý, či osoba starší 13 let, má hodnotu 0,7 a každé dítě mladší třinácti let má hodnotu 0,5. Jak udává ČSÚ (2004): „*Uvažujeme-li o příjmech jako o možné kupní síle, tj. dáváme je do vztahu k předpokládaným výdajům, pak je přepočten na spotřební jednotku vhodný proto, že bere v úvahu velikost a demografické složení domácnosti. Do konstrukce spotřební jednotky se promítají tzv. úspory z počtu, vznikající ve vícečlenných domácnostech v nákladech na předměty a služby určené, resp. využitelné, pro potřebu celé rodiny (domácí spotřebiče a jiné vybavení domácnosti, elektřina, plyn apod.)*.“

Oproti OECD definuje Eurostat spotřební jednotku odlišně: první dospělý v domácnosti má hodnotu 1, každý další dospělý, či osoba starší 13 let, má hodnotu 0,5 a každé dítě mladší třinácti let má hodnotu 0,3. Při použití této metodiky se předpokládá, že vícečetné domácnosti realizují větší úspory z rozsahu, než v případě metodiky OECD. ČSÚ třídí domácnosti SRÚ podle této metodiky OECD. Taktéž při zpracování dat z MC (2002) byla použita stupnice OECD, ale již při zjišťování a následném vyhodnocení SILC (2005) byla použita redukovaná stupnice EU. Důvodem pro to je lepší mezinárodní (Eurostat) srovnatelnost výsledků. Druhou alternativou k třídění podle ukazatele čisté peněžní příjmy na osobu je tedy v tomto článku použití **ukazatele čisté peněžní příjmy na spotřební jednotku EU**.

Přepočtení příjmů na spotřební jednotku vychází z faktu, že vícečetné domácnosti mohou realizovat úspory z rozsahu a hodnota ČPP na osobu tak nevypovídá o relativním zařazení dané domácnosti ve společnosti. Výše uvedené tři možnosti přepočtu ČPP přesto vycházejí z jednoduché filozofie, že výše ČPP je nejlepší ukazatel pro zařazení domácnosti do jedné z kvantilových skupin. Nemusí tomu tak ovšem být. Ukazatel výdajů a jejich struktura mohou mnohem lépe vypovídat o relativní pozici dané domácnosti ve společnosti. Domácnost, která je schopná část svých ČPP odložit na budoucí spotřebu může být považována za bohatší ve srovnání s domácností, která toho schopna není. Jiným příkladem může být výše výdajů na zbytečné statky (služby) luxusní povahy (např. zahraniční rekreace, nákup osobních dopravních prostředků nebo penzijní připojištění). Jako druhý extrém lze vyjmenovat výdaje na jiný typ statků, které podle mého názoru nelze považovat za ideální ukazatel postavení domácnosti ve společnosti. Jedná se např. o výdaje na potraviny nebo na bydlení a dodávky energií spojených s bydlením. Více viz tabulka 2.

Tab. 2 Hrubá peněžní vydání v roce 2005 - průměry na osobu v Kč za rok v některých decilových skupinách (SRÚ, tříděno podle ČPP na osobu)

	Příjmový decil						Podíl 10/1
	1	2	5	6	9	10	
HRUBÁ PENĚŽNÍ VYDÁNÍ CELKEM	66 009	80 298	101 242	114 236	177 972	260 613	3,9
A. SPOTŘEBNÍ VYDÁNÍ (CZ-COICOP)	55 451	65 938	83 715	91 101	679 127	878 171	3,1
01 Potraviny a nealkoholické nápoje	13 700	15 540	19 423	19 846	22 677	24 168	1,8
02.1.2 Víno	195	288	404	426	717	1 027	5,3
04 Bydlení, voda, energie, paliva	10 943	14 010	18 851	19 965	23 637	30 920	2,8
04.1 Nájemné z bytu	2 176	2 763	4 083	4 951	5 766	8 386	3,9
04.3 Běžná údržba a drobné opravy bytu	593	1 319	1 910	2 084	2 823	5 097	8,6
04.4 Dodávka vody a ostatní služby související s bydlením	1 503	1 646	2 097	2 132	2 504	3 004	2,0
04.5 Elektrická a tepelná energie, plyn, paliva	6 671	8 281	10 761	10 798	12 543	14 433	2,2
05 Bytové vybavení, zařízení domácnosti; opravy	3 173	4 072	5 751	5 585	9 381	14 091	4,4
Nábytek, bytové zařízení a výzdoba, koberce a							
05.1 ostatní podlahové krytiny	905	1 231	1 813	1 301	3 464	5 958	6,6
05.3 Přístroje a spotřebiče pro domácnost	558	734	1 257	1 283	2 011	3 172	5,7
06 Zdraví	803	1 170	1 690	1 969	2 559	3 133	3,9
07 Doprava	5 009	5 673	6 616	9 604	16 315	29 402	5,9
07.1 Nákup osobních dopravních prostředků	691	653	760	2 853	5 596	15 263	22,1
09 Rekreace a kultura	5 376	6 425	8 782	9 291	14 281	19 158	3,6
Rekreace tuzemská	348	373	507	382	519	766	2,2
Rekreace zahraniční	509	545	1 325	1 481	3 150	4 612	9,1
11 Stravování a ubytování	2 942	3 648	3 987	4 015	6 641	8 980	3,1
11.1.1 Restaurace, kavárny a podobná zařízení	1 093	1 514	2 311	2 277	4 681	6 694	6,1
11.1.2 Jídelny	1 385	1 500	1 101	1 187	1 397	1 275	0,9
12 Ostatní zboží a služby	5 842	6 219	7 641	8 574	14 750	19 699	3,4
Penzijní připojištění	631	654	1 165	1 425	3 357	4 298	6,8

Zdroj: ČSÚ (2006)

Zvlášť náklady spojené s bydlením (skupina 04) dle mého názoru nelze použít jako ideální indikátor zařazení domácnosti ve společnosti. Celá řada domácností tyto výdaje považuje za „mandatorní“ a nemá moc možností, jak jejich výši ovlivnit. Za posledních 15 let dále značně narostly regionální odlišnosti výdajů na bydlení. Jestliže ve velkém městě domácnost vydá na bydlení měsíčně 10.000 Kč a v malé obci má jiná domácnost výdaje pouze 5.000 Kč, nelze domácnost z města automaticky považovat za dvakrát bohatší. Všechny výše popsané argumenty mne vedou k tomu, že pro zařazení domácnosti do decilové skupiny použiji ještě jeden alternativní **ukazatel – čisté peněžní příjmy bez výdajů na bydlení** (skupina 4 podle členění CZ-COICOP) **na spotřební jednotku EU**.

Pro přepočítání všech ukazatelů a následné zařazení domácností do decilových skupin je použito primárních dat ČSÚ. Data jsou spočítána a seřazena v programové prostředí SPSS¹.

¹ Vzhledem k použití odlišného výpočetního prostředí vycházejí v SPSS nepatrně odlišné výsledky oproti oficiálně publikovaným datům ČSÚ. Tyto odlišnosti souvisí s tím, že různé programy mohou při rozřazení do kvantilových skupin používat odlišné algoritmy a „hraniční“ domácnost tak zařadit do různých decilových skupin. Tato chyba je však zanedbatelná a nemá vliv na dále prezentované výsledky. Autor tento problém konzultoval se zaměstnanci ČSÚ, kteří tuto možnost připustily.

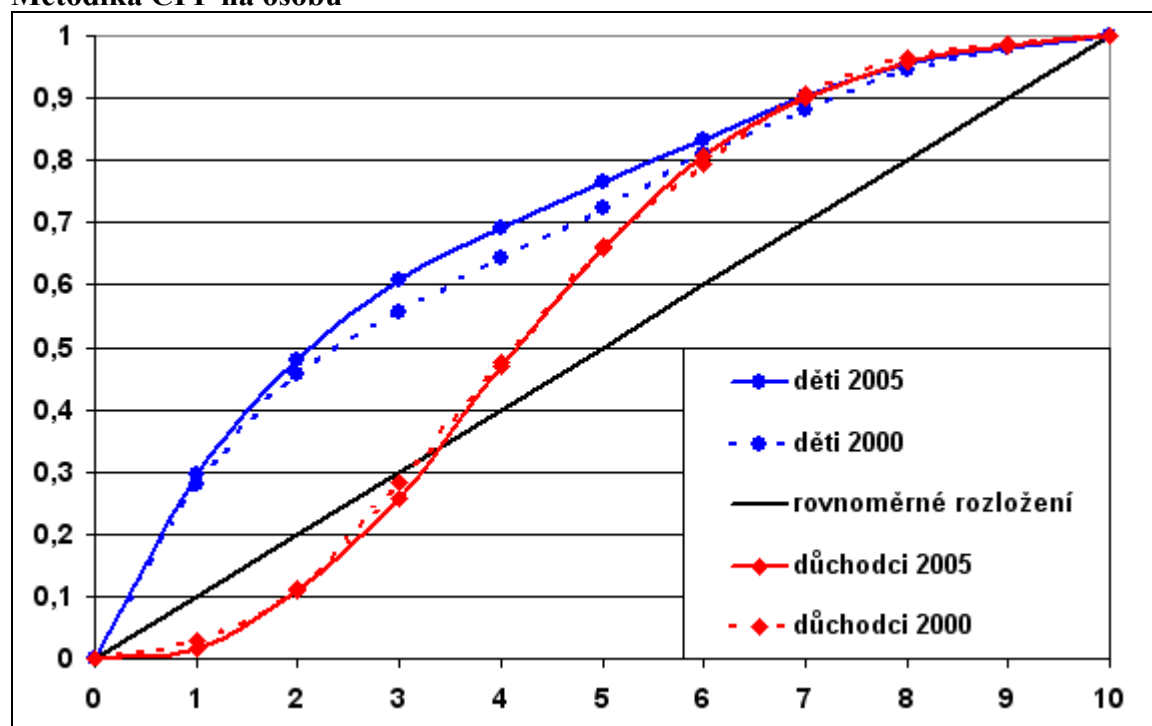
Pro grafickou prezentaci rozložení české společnosti jsou použity tzv. pseudo Lorenzovy křivky. Na osu x se nanášejí příslušné kvantily domácností seřazené vzestupně podle dané třídicí charakteristiky (viz čtyři výše popsané). Na osu y nevynášíme odpovídající podíl příjmů, ale odpovídající četnost sledovaných jedinců. V analýze se zaměříme na dvě nejčastější skupiny příjemců sociálních dávek: děti a důchodce.

Pokud se daná křivka nachází celá pod přímkou rovnoměrného rozložení, můžeme konstatovat, že daná sledovaná skupina jedinců patří průměrně mezi „bohatší“ část společnosti. A naopak. Pokud přímkou aspoň jednou protíná, je zhodnocení složitější.

VÝSLEDKY

Následující graf ukazuje rozdělení dětí a důchodců mezi decilové skupiny ve SRÚ při třídění podle ČPP na osobu. Z grafu jasně vyplývá, že děti jsou skupinou, která je v ČR nejvíce ohrožena chudobou. V prvních dvou decilových skupinách se nachází téměř 50 % všech dětí. Ba co víc, mezi roky 2000 a 2005 se děti (domácnosti s dětmi) přesouvají do nižších exilových skupin. Jestliže v roce 2000 bylo v prvních třech decilových skupinách cca 55 % všech dětí, tak v roce 2005 to již bylo přes 60 %. Na druhou stranu domácnosti důchodců jsou méně ohroženy chudobou. V prvních dvou decilových skupinách se nachází pouze 10 % všech důchodců, většina důchodců se vyskytuje ve 3. až 7. decilové skupině. Graf nenaznačuje, že by mezi roky 2000 a 2005 došlo k nějakým přesunům důchodcovských domácností uvnitř příjmového spektra českých domácností.

Graf 1 Pseudo Lorenzovy křivky pro děti a důchodce v roce 2000 a 2005 z dat SRÚ. Metodika ČPP na osobu

Pozn: domácnosti tříděny podle čistých peněžních příjmů na osobu

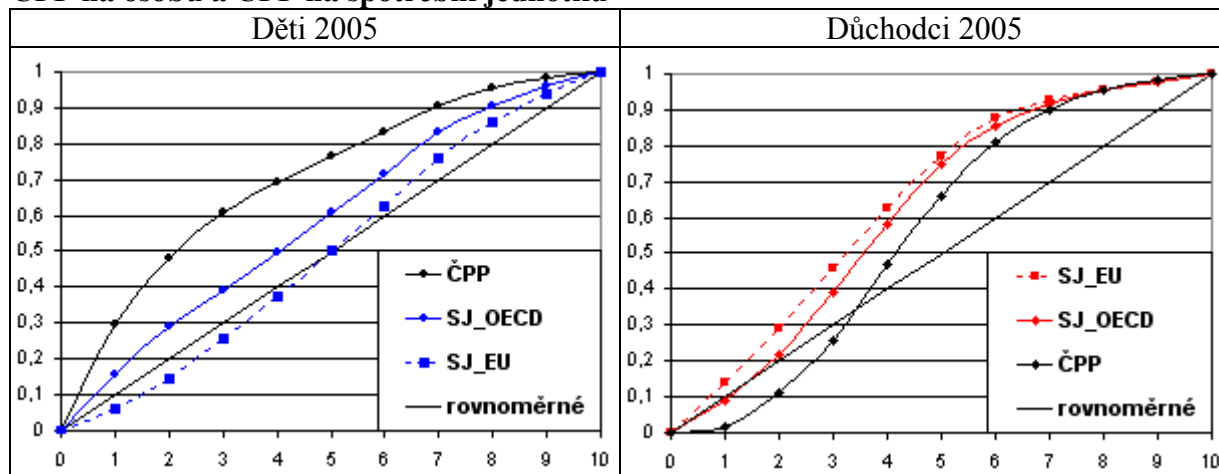
Výše popsané je ve shodě se zprávou Evropské komise (viz EC, 2007). Na základě statistického zjišťování typu SILC (2005) v jednotlivých členských státech z ní plyne, že chudobou je v ČR ohroženo 10 % populace, oproti 16 % v EU-25. Česká republika tak patří spolu se Švédskem (9 %) a Dánskem (10 %) ke státům s nejnižší mírou chudoby. Toto ovšem neplatí v případě dětí ve věku 0 až 17 let, u nichž je míra chudoby 18 %. ČR tak v rámci EU-

25 (19 %) zaujímá až 11. místo. Naopak první místo a nejnižší míru chudoby (5 %) představují v EU-25 (19 %) občané starší 65 let. Český důchodový systém tak nechává čtyřikrát méně chudých důchodců, než je průměr ve zbylých státech EU.

Jiné výsledky ale dostaneme, pokud pro zařazení domácností do decilových skupin použijeme hodnotu ČPP na spotřební jednotku. Úspory z rozsahu vedou k tomu, že vícečetné domácnosti se nacházejí ve vyšších decilových skupinách, než když bylo tříděno podle ukazatele ČPP na osobu. Toto je příklad domácností s dětmi. Naopak důchodcovské domácnosti, které jsou povětšinou jednočlenné a dvoučlené, nerealizují tak velké úspory z rozsahu a nacházejí se proto v nižších decilových skupinách. Toto ukazuje následující graf. Zároveň z něj plyne, že spotřební jednotka definovaná Eurostatem více akcentuje úspory z rozsahu, než spotřební jednotka dle OECD.

Jestliže se v roce 2005, při použití třídící charakteristiky ČPP na osobu, nacházelo v prvních třech decilových skupinách přes 60 % dětí, tak, po opětovném rozřazení domácností do decilových skupin s využitím ukazatele ČPP na SJ podle Eurostatu, tento poměr klesl na cca 26 % všech dětí. Naopak počet důchodců se zvětšil z 25 % na téměř 48 %. Z těchto výsledků plyne, že domácnosti důchodců jsou chudobou ohroženy více, než domácnosti s dětmi.

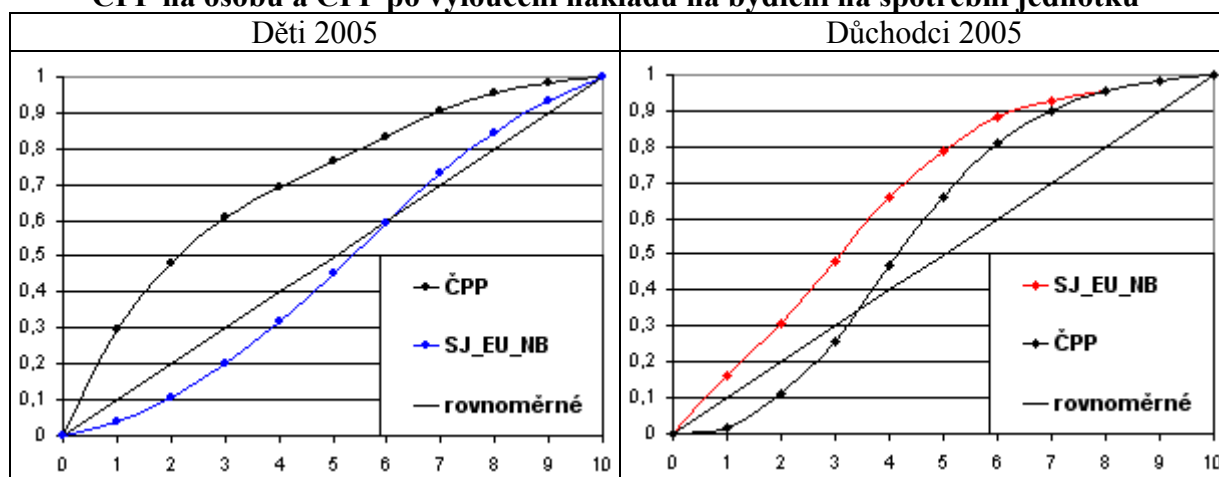
Graf 2 Pseudo Lorenzovy křivky pro děti a důchodce v roce 2005 z dat SRÚ. Metodika ČPP na osobu a ČPP na spotřební jednotku

Pozn: domácnosti tříděny podle (1) čistých peněžních příjmů na osobu, (2) čistých peněžních příjmů na spotřební jednotku dle OECD a (3) čistých peněžních příjmů na spotřební jednotku dle EU

Ještě výraznější posun nastane, pokud třídíme domácnosti do decilových skupin podle ukazatele ČPP po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku EU (viz graf 3).

Graf 3 Pseudo Lorenzovy křivky pro děti a důchodce v roce 2005 z dat SRÚ. Metodika ČPP na osobu a ČPP po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku

Pozn: domácnosti tříděny podle (1) čistých peněžních příjmů na osobu a (2) čistých peněžních příjmů po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku dle EU

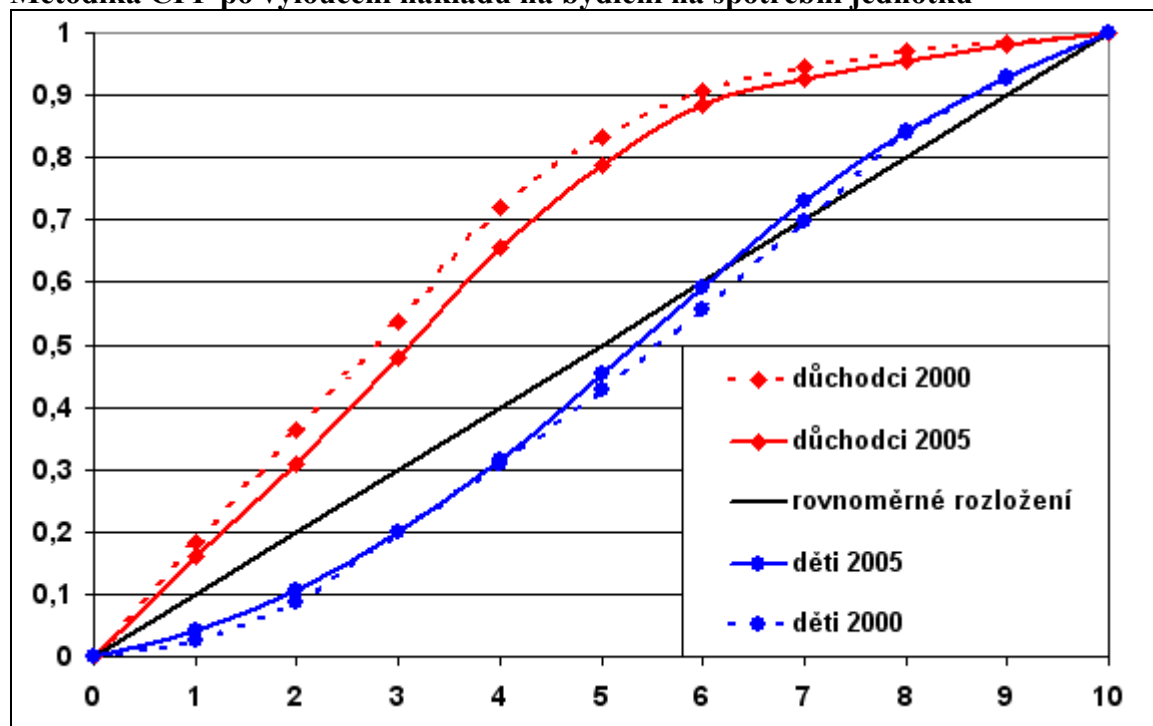
Jak již jsme výše naznačili, nalézt odpověď na otázku, kdo je v ČR chudý a kdo bohatý, nemusí být vůbec snadné. Pokud bychom za chudou domácnost měli považovat takovou, která se nachází v prvních dvou decilech příjmového rozložení, pak použití rozdílných metodik pro zatřídění domácností do decilových skupin nám dá rozdílné výsledky (viz tabulka 3). Zatímco při použití tradiční charakteristiky ČPP na osobu můžeme říci, že téměř polovina všech dětí se nachází v domácnostech, které jsou ohroženy chudobou, naproti tomu chudobou je ohroženo pouze 11 % důchodců. Pokud ale použijeme jinou metodiku pro zatřídění domácností do decilových skupin, může nám vyjít, že pouze 11 % všech dětí žije v domácnostech, které jsou ohroženy chudobou, kdežto u důchodců je to téměř jedna třetina. Výsledky jsou tak značně odlišné.

Tab. 3 Počet dětí a důchodců nacházejících se v roce 2005 v 1. a 2. exilové skupině při použití různých třídících charakteristik

	Pro zatřídění použit ukazatel ČPP na			
	osobu	SJ OECD	SJ EU	SJ EU bez nákladů na bydlení
Děti	48,0 %	28,9 %	14,3 %	10,5 %
Důchodci	10,9 %	21,8 %	29,2 %	31,0 %

Odpověď na otázku, které domácnosti jsou ohroženy chudobou, není jednoznačná. Jasnější je pak odpověď na otázku, kam se jednotlivé typy domácností přesouvají v čase (srovnej graf 1 a graf 4).

Graf 4 Pseudo Lorenzovy křivky pro děti a důchodce v roce 2000 a 2005 z dat SRÚ. Metodika ČPP po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku

Pozn.: domácnosti tříděny podle čistých peněžních příjmů po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku dle EU

V případě domácností s dětmi můžeme říci, že se mezi rokem 2000 a 2005 mírně přesunuly do nižších příjmových decilů. Nezáleží přitom, jestli bylo použito třídění ČPP na osobu nebo ČPP po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku EU. U domácností s důchodci nedošlo při použití třídění ČPP na osobu téměř k žádnému posunu (možná nepatrně směrem ke středním příjmovým decilům), posun směrem k vyšším příjmovým decilům je pak výraznější při použití třídění ČPP po vyloučení nákladů na bydlení na spotřební jednotku EU. Obě dvě použité metodiky tedy naznačily, že mezi rokem 2000 a 2005 se domácnosti s dětmi přesouvaly spíše do nižších decilových skupin a domácnosti s důchodci spíše do středních a vyšších decilových skupin příjmového rozložení.

DOPORUČENÍ A ZÁVĚRY

Způsobů měření chudoby existuje celá řada. V tomto příspěvku byla použita obdoba Lorenzovy křivky, kdy pro příjmově seřazené domácnosti na ose x jsou na osu y nanášeny kumulativní četnosti sledovaných charakteristik. Coby největší příjemce sociálních dávek byly zvoleny domácnosti s důchodci a domácnosti s nezaopatřenými dětmi. Na osu y tak byly vynášeny počty dětí a důchodců. Pro zjednodušení a srovnatelnost s daty publikovanými ČSÚ pracujeme s domácnostmi rozdělenými do decilových skupin, datovým podkladem jsou domácnosti Statistiky rodinných účtů za rok 2000 a 2005.

Pro konstrukci Lorenzovy křivky nebo její obdoby je potřeba mít domácnosti roztrženy do decilových skupin. Standardně používaným tříděním je ukazatel Čisté peněžní příjmy na osobu nebo na spotřební jednotku. V článku jsou domácnosti tříděny do decilových skupin podle čtyř hledisek, z nichž každé má své opodstatnění a svou interpretaci. Pokud bychom za chudé považovali domácnosti nacházející se v prvních dvou decilech příjmového rozložení, tak při použití metodiky třídění ČPP na osobu by bylo cca 10 % všech důchodců ohroženo chudobou, v případě nezaopatřených dětí by to však bylo téměř 50 %. Jde o podobné

výsledky, které ukázaly některé jiné analýzy provedené pro ČR. Naproti tomu, pokud pro třídění domácností do decilových skupin použijeme ukazatele ČPP na spotřební jednotku po vyloučení nákladů na bydlení, za chudobou ohrožené můžeme považovat pouze 10 % dětí, ale už 30 % důchodců. Analýza na datech SRÚ tedy naznačila, že použití různých třídících mechanismů dává výrazně odlišné výsledky, na základě kterých nelze jednoznačně interpretovat, které domácnosti jsou ohroženy chudobou. Na druhou stranu použité metody nejsou vzájemně v rozporu v naznačených trendech. Mezi roky 2000 a 2005 se domácnosti s dětmi posouvají do nižších příjmových decilů, kdežto domácnosti důchodců do středních decilů.

Skoro to připomíná známý výrok: „*Věřím pouze té statistice, kterou jsem sám zfalšoval.*“ Vláda nemá dokonalé informace o tom, do jaké míry jsou dnes v ČR některé skupiny domácností ohroženy chudobou. Použití různého třídění dává diametrálně odlišné výsledky. Při jejich interpretaci je proto potřeba postupovat opatrně a spíše než na přesný popis současného stavu se zaměřit na analýzu trendů. Pro tvorbu vládních doporučení by pak měly být konstruovány takové ukazatele, které jsou mezinárodně používané. Pro českou republiku to znamená hlavně třidit domácnosti podle ČPP na SJ, ostatní ukazatele využívat jako podpůrné a nabízející jiný, alternativní pohled.

SEZNAM LITERATURY

ČSÚ (2003) *Příjmy, vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2002, I.díl - sociální skupiny, příjmová pásma*. [online]. c2003, poslední revize 1.7.2003 [cit. 8-10-2007] Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2003edicniplan.nsf/p/3001-03>>.

ČSÚ (2004) *MIKROCENZUS (Příjmy hospodářických domácností) 2002*. [online]. c2003, poslední revize 22.4.2004 [cit. 8-10-2007] Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2004edicniplan.nsf/p/3009-04>>.

ČSÚ (2006) *Příjmy, vydání a spotřeba domácností statistiky rodinných účtů za rok 2005*. [online]. c2006, poslední revize 3.7.2006 [cit. 8-10-2007] Dostupné z: <<http://www.czso.cz/csu/2006edicniplan.nsf/p/3001-06>>.

ČSÚ (2007) *Příjmy a životní podmínky domácností ČR v roce 2005*. [online]. c2007, poslední revize 26.1.2007 [cit. 08-10-2007] Dostupné z: <http://www.czso.cz/csu/2007edicniplan.nsf/publ/3012-07-v_roce_2005>.

EC (2007) *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion*. [online]. c2007, poslední revize 6.3.2007 [cit. 8-11-2007] Dostupné z: <http://ec.europa.eu/employment_social/social_inclusion/jrep_en.htm>. (COMMISSION OF THE EUROPEAN COMMUNITIES)

Jahoda, R., Kofroň, P. (2007) *Domácnosti a sociální dávky v letech 2000 až 2005 (analýza dostupných dat)*. Praha, VÚPSV, v.v.i. - výzkumné centrum Brno 2007. 65 s. ISBN: 978-80-87007-69-3

Večerník, J. (2001) *Chudoba u nás a ve světě*. Sociální politika, roč. 27, č. 4: 7-9, č 5: 10-12.

Kontakt:

Ing. Robert Jahoda, Ph.D.

VÚPSV, v.v.i.

Palackého nám. 4

128 01 Praha 2

robert.jahoda@vupsv.cz